संत भाडगेबाचा ग्राम खच्छता अभियाना अंतर्गत स्वच्छ अंगणवाही व स्वच्छ प्राथमिक शास्त्र स्पर्धा

महाराष्ट्र शासन पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, शासन निर्णय क्र.प्राशास्प२००५/प्र.क्र.५०५/पापु१६ मंत्रालय,मुंबई ४०० ०३२. दिनांक :- ३१ मे,२००५.

प्रस्तावना

लहाने मुले ही भावी नागरिक आहेत. लहानपणीच मुलावर चांगल संस्कार झाले तर अगून चंगले नागरिक, पालक, तयार होतील. चंगल्या संस्कासत स्वच्छतेच्या सच्छी लहानपणीच लावण्याची गरम आहे. घरापासून सुरु होणा-या या सच्छी शाळेत गेल्यावर आगळी पार्वांगत होणे आवश्यक आहे. शाळेत नृष्ट पिण्याच्या पाण्याची सोच असणे, स्वच्छतेच्या मृतिधा असणे, स्वच्छ व आनंददाची वातावरणात शिक्षण मिळणे, हे बालकाचे हवस आहे व आपल्या सवंगडवात, कुटुंबात, रमणे ही बालकांची भावनिक गरम आहे. यानाटी शाळा व अंगणवातितिल वातावरण पोषक हते. शाळेत स्वच्छतेच्या स्विधा नसल्यान किशोरवधीन मृतीची मोठ्या प्रमाणात गळती होते. ती रोखण्यासाठी सुध्वा शाळेत प्रेशा व स्वच्छ मृतारी व शीचालयाची सृतिधा असणे आवश्यक आहे.

करण्याचे उर्रावले आहे. संपूर्ण स्वच्छता अभियानात शालेय स्वच्छता व आरोग्य शिक्षण यावर माठ्या प्रमाणात मह देण्यात आला आहे. शालेय स्वच्छता व आरोग्य शिक्षण कार्यक्रमात जनआपूर्तीचे विविध कार्यक्रम हाती घेजन शाळेत स्वच्छतेचे वातचरण निर्माण करण्याचे प्रयत्न होत आहेत.

गावात स्वच्छतेच्या कामात गती येण्यासाठी सुद्धा शालेय विवारयांचा चांगला उपयोग होतो.

संत गाहगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानात अंगणवाडी च शाट्यंचा सहभाग चागल्याप्रकारं विसून आलेला आहे. हा सहभाग आणखी व्यापक करण्यासाठी संत गाहगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानात तालुका, जिल्हा, विभाग व राज्य पातळीवर अंगणवाडी च प्राथमिक भाळेरी प्रत्येक स्तरावर स्वचैतून स्वच्छ अंगणवाडी च स्वच्छ प्राथमिक शाळेची निवड केल्यास अंगणवाडी व शाळत स्वच्छते विषयी आणळी चांगले वातारण तयार होतू शकेल. अंगणवाडी व प्राथमिया शाळा हथा संतगाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानात पात्र असलेल्या गावातूनच निवहल्या गेल्यास आपले गाव स्वच्छता अभियानात येण्यासाठी अंगणवाडी व प्राथमिक शाळा जारत प्रयत्न करतील. यादृष्टीने संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानांतर्गत सर्व स्तरावर पात्र असलेल्या गामपंचायतीमधून स्वच्छ अंगणवाडी व स्वच्छ प्राथमिक शाळांची निवड करून त्यांना धारीतोषिके देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

(१) राज्यात संत माइगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानाअंतर्गत वर्ष २००५-०६ पासून पंचायत समिती. जिल्हा परिषद, महसूल विभाग व राज्य या प्रत्येक स्तरावर एका शासकीय अथवा जिल्हापरिषदेच्या मालकीच्या सर्वात स्वच्छ शाळेची व त्याच प्रत्येक स्तरावर सर्वात स्वच्छ अंगणवाडीची निवड करुन त्यांना पारितोषिक देण्यात येतील.

(२) स्पर्धा व यक्षीसांची नावे

- (अ) सावित्रीबाई फुले स्वच्छ अंगणवाडी स्पर्धा.
- (व) साने गुरुजी स्वच्छ प्राथमिक शाळा स्पर्धां.

(३) निवडीची पध्दत

- (अ) तालुकास्तर स्वच्छ अंगणवाडी व स्वच्छ शाळा स्पर्धा प्रत्येक जिल्हापरिषद मतदार संघातून संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानात गुणानुक्रमे आलेल्या तीन ग्रामपंचायतीतील सर्व प्राथमिक शाळा व अंगणवाडी मधून पंचायत समितीतील एका सर्वात स्वच्छ शाळा व एका सर्वात स्वच्छ अंगणवाडीची निवड केली जाईल.
- (च) जिल्हास्तर अंगणचाडी व स्वच्छशाळा स्पर्धा प्रत्येक तालुक्यातून जिल्हास्तरासाठी तपासलेल्या ग्रामपंचायतीमधील सर्व शाळा व अंगणवाडी मधून जिल्हा स्तरावरील सर्वात स्वच्छ शाळा च स्वच्छ अंगणवाडीची निवड केली जाईल.
- (क) विभागस्तर स्वच्छ अंगणवाडी व स्वच्छ शाळा स्पर्धा विभागातील प्रत्येक जिल्ह्यातील गुणानुक्रमे प्रथम व व्हितीय आलेल्या व ६०% पेक्षा जास्त गुण असलेल्या ग्रामपंचायती मधून विभाग स्तरीय सर्वात स्वच्छ शाळा च स्वच्छ अंगणवाडीची निवड केली जाईल.

(इ) राज्यस्तर अंगणवाडी व स्वच्छ शाळा स्पर्धा प्रत्येक विभागातून ६० पेक्षा जास्त गुण मिळवून राष्ट्रसंत तुकहोजी महाराज स्पर्धसाठी पात्र ग्रामपंचायतीमधून राज्यातील सर्वात स्वच्छ प्राथमिक शाळा व स्वच्छ अंगणवाडीची निवड केली जाईल.

(४) प्रक्षिसाची सकम

(I) प्राथांभक शाब्ध :-

(अ) पंचायत समिती स्तरावरील सर्वात स्वच्छ एका प्राथमिक शाळेला रूपये १०,०००/-(रुपये दहा हजार) चे रोख पारीतोषिक दिले जाईल.

(च) जिल्हा स्तरावरील सर्वात स्वच्छ एका प्राथमिक शाळेला ह. ५०,०००/- (रुपये

पन्नास हजार) चे रोख पारीतोषिक दिले जाईल.

(क) विभाग स्तरावर सर्वात स्वच्छ एका प्राथमिक शाळेला रु.१,००,०००/- (रुपये एक लाख) चे रोख पारीतोषिक दिले जाईल.

(इ) राज्य स्तरावरील सर्वात स्वच्ड एका प्राथमिक शाळेला रु.३,००,०००/- (रुपये तीन

लाख) चे पारीतोषिक दिले जाईल.

(11) अंगणवाडी :-

(अ) पंचायत समिती स्तरावरील सर्वात स्वच्छ एका अंगणवाडीला रु.५,०००/- चे पारितोषिक दिले जाईल.

(४) जिल्हा स्तरावरील सर्वात स्वच्छ अंगणवाडीला रु.२५,०००/- चे पारितोषिक दिले

जाईल.

(क) विभवा स्तरावर सर्वात स्वच्छ अंगणवाडीला रु.५०,०००/- चे पारितोषिक दिले जाईल.

(छ) राज्य स्तरावर सर्वात स्वच्छ अंगणवाडीला रु.१,००,०००/- चे पारितोषिक दिले जाईल.

(५) तपासणी समित्या व पध्दत

संत गार्गाबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानाअंतर्गत त्या-त्या स्तरावरील तपासणी समित्याच या पारीतोषिकासाठी पात्र शाळाची व अंगणवाडीची तपासणी करुन गुणानुक्रम देतील.

(:) तपासणीचे निक**ष**

सोवत परीशिष्ट १(अ) मधील निकषानुसार प्राथमिक शाळेची तर परीशिष्ट १ (ब) नुसार आणवाडीची तपासणी करुन गुणानुक्रम दिले जातील. (%) बक्षिसाचा विनियोग

(अ) शाळेच्या बाबतीत ग्राम शिक्षण सुधार समिती, पालक, शिक्षक व विद्यार्थी योच्या संयुक्त समेत निर्णण घेवून शाळेच्या विकास कामाकरीताच करेल. बिश्मसापैकी २५% निर्धी शाळेची श्रीणक सहल, इतर स्वच्छ ग्रामपंचायतींना व शाळांना मेटी, विद्यार्थ्यांच्या विविध मार्था. परिशेत गुणानुक्रमे प्रथम आलेल्या सर्व वर्गातील विद्यार्थ्यांना बिश्मसे, पुढील शिक्षणासाठी मदत इत्यादी करता येईल व उर्वरीत रक्कम सामृहिक स्वरुपाच्या शालेय गृधारणागाठी करता येईल.

(य) अंगणवाडी - ब्रिक्साचा विनियोग गावातील महिला विकास समिती व
 अंगणवाडी पेविका पालकाची समा बोलावृत त्यांच्या उरावाप्रमाणे अंगणवाडीसाठीच केला

माईल.

(क) हा टाचं ग्रामसचेला अथवा ग्राम सामाजिक लेखापरिक्षण समितीला वेळोवेळी

यादर केला जाईल.

(य) शाळेला प्राप्त बिक्सिसाची स्वक्रम ग्राम शिक्षण सुधार समितीच्या नावाने स्वतंत्र सार्व उपद्भन देवली जाईल य ते स्थातं मुख्याध्यापक व ग्राम शिक्षण सुधार समितीचं अध्यक्षांकद्भन संयुक्तपणं चालविले जाईल. हिशोब देवण्याची जबाबदारी त्यांचीच असेल. अगणवादीला प्राप्त पारितोधिकाची स्वक्रम अंगणवादी सेविका व ग्राम महिला विकास समिती अध्या ती गतीत देली नसल्यास मुंबई ग्राम कायदा कलम ४९ अन्ययं गठीत ग्राम पाणी प्रवटा व स्वद्यता समितीच्या अध्यक्षांचे संयुक्त चेक स्वात्यात देवली जाईल व तिचा विनियाग केला बाईल हिशोब देवण्याची जबाबदारी त्यांचीच असेल.

(८) प्रक्षिसीचे वितरण

ज्येक स्तरायरील बदिनसाचे वितरण संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानातर्गत गण्डसंत तुकडोधी सहाराज स्वच्छ ग्राम स्पर्धेच्या बद्धिस वितरणासोबत व त्या वितरणाच्या कार्यक्रमात केले जाईल.

महासप्ट्राचे गज्यपाल याचे आदेशान्वये व नावाने.

वि. श्रे. पुराळ) प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन प्रति,

- भा. राज्यपाल यांचे सचिव.
- २) मा.मुख्यमंत्री यांचे सचिव.
- ३) सर्व गा.मंत्री यांचे खाजगी सचिव.
- ४) सर्व मा राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव.
- ५) मुख्य सचिव मंत्रालय, मुंबई.
- ६) सर्व पालकसचिव मंत्रालय, मुंबई.
- ७) सर्व विभागीय सचिव मंत्रालय, मुंबई.
- ८) पार्व जिल्हा परिषद अध्यक्ष.
- ९) सर्व जिल्हा परिषद महिला व बालकल्याण सभापती.
- १०) सर्व विभागीय आयुक्त
- १५) सर्व जिल्हाधिकारी
- पर) महासंचालक माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई.
- 93) सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी.
- **१४) सर्व उपायुक्त (विकास)**
- १५) सर्व सहाय्यक आयुक्त (विकास)
- १६) सर्व जिल्हा परिषदांचे उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी.(पंचायत)
- १७) सर्व जिल्हा माहिती अधिकारी.
- १८) सर्व गटविकास अधिकारी (त्यांना विनंती की, सदर शासन निर्णयाच्या छायाप्रती प्रत्येक पंचायत समिती सभापती/उपसभापती, पंचायत समिती सदस्य, सरपंच व ग्रामसेवक याना द्यावी.)
- १९) ग्रानविकास विभाग
- २०) नियाजन विभाग
- २१) वित्त विभाग
- २२) याणी पुरवठा व स्वच्छता विमागातील सर्व कार्यासने.
- २३) निवडनस्ती.

परीशिष्ट - १आ प्राथमिक शाळेसाठी गुण देण्याचे निकष

मुद्दा क्र-	मुद्या -	गुण	एकूण गुण
3	शीचालय खबस्या		-
	(अ) मुलामुलींसाठी स्वतंत्र मुतारी/ शीचालयाची	50	
	प्रेशी व्यवस्था (४० विद्यार्थ्यांमागे किमान १ भुतारी)		
	(व) किनारवयीन मुलींची विशेष काळजी घेतली काय ?	4	
			34
4	शीचालयात पाण्याची व्यवस्था		
	-१) हात धुण्याची सोय आहे काय ? (साबण, राख धगैरे)	3	
	(२) नियमित स्वच्छता राखली जाते काय ?	3	
	(३) देखभाल व दुरुस्ती निर्वामत आहे काय ?	8	
			80
3	घनकचरा व्यवस्था		
	) प्रत्येक वर्गासाठी कचरा टोपली ठेवली आहे काय ? 	2	
	(२) शास्त्र ओला व सुका अशा कचराकुंडया वेगवेगळया	34	1
	आहेत करब ?		
	(३) गांउळखत निर्मितीचा प्रकल्प आहे काय ?	S. S.	
	(४) नॅडप / खत खड्डा आहे काय ?	3	
	(५) कच-यापासून मिळविलेले उत्पन्न असलेस	4	
			84
8	शाळेत पिण्याच्या पाण्याची सोय		
	१) नियमित व पुरेसे पाणी संकलन टाकीत अशा इतर	4	
	मार्गानं नेहमी असते.		
	(किंवा हातपंप व्यवस्थीत व सुरु असलेस)		
	२) पाण्याचे शुध्दीकरण व नियमित तपासणी होत काय?	19	
	३) छतावरील पाणी संकलन करुन शुद्ध पाण्याची सोय य	50	
	याची नियमित देखभाल व दुरुस्ती.		1 1
	४) टाकाची स्वच्छता व टाकीजवळ परिसर स्वच्छता अथवा	4	
	यगाजवळील स्वच्छता		
			3,4

4	संद्रिपाणी व्यवस्था		
	१) हातपंप असल्यास परिसर स्वच्छता उत्कृष्ट आहे काय ?	4	
	२) शोषश्रहयाद्यारे संहिपाणी व्यवस्था आहे काय ?	4	
	३) संडिपाण्यावर बगीचा/किचनवार्डन/शेती उद्योग आहेत काव ?	4	
			34
Ę	युक्तारोपण		
	र) या वर्षापूर्वी लावलेली इराडे असलेस (एक वर्षापेक्षा जास्त क्याची)	٩	
	२) यावर्यात लायलेली नवीन झाडे.(प्रमाण पाहून गुण देणे)	2	
	 इगडाचे विविध प्रकार व त्यावर इगडाची माहिती वगैरे विर्दात केली असलेस 	- 2	
	४) शाळेत बगीचा असल्यास व त्याची व्यवस्था योग्य	8	
	असलेस ५) उत्पन्न मिळविणारी झाडे असलेस (नारळ, केळी,	Q	
	बदाम, इ.)	_	n.
4			50
10	गळती व आरोग्य तपासणी		
	१) शाळेतील मुलांची गळती (गळतीची टक्केवारी काढून कमी गुण देणे)	3	
	२)शाळेतील मुलाची आरोग्य तपासणी नियमित असलेस	3	
	२) आद्रध्यनेल्या दोषावर पुढील उपचार त्यरीत केले	3	
	असलेले	ą	
	४) रोग प्रतिबंधक लसी-वगैरे.		
	8) तन सावस्थक दासान्त्रन		50
6	शालेय पोषण आहार		
	युपारच्या भोजन योजनेत स्वच्छता आहार बर्नावेताना पध्दत य आहाराचे वाटप, नियमित स्वच्छता प्रकार गुणवत्ता पाहून भूण देणे.	śa	
	3.4.		20

\$	शाळेतील मुलाची वैथितक स्वच्छता		
	 अंवणापूर्वी, शौचाहून आाल्यानंतर साबणाने हात धुणे 	3	
	२) नखं काढणं	3	
	३) दात नियमित घासणे	3	
	४) खरूज वगैरे अस्व छतेमुळे होणारे रोग्याचे प्रमाण	크	
	५) चण्यल वापर.	5	
	६) रुमालाचा वापर	3	
	(b) कपड्याची स्वच्छता	3	
	८) निटनिटकेपणा	5	
		15	90
20	खच्छतादूत उपक्रम		
	 शाळेत किती विद्यार्थ्यांना स्वच्छतादृत म्हणून प्रशिक्षण 	4	
	दिले. (प्रभाण पाहून गुण देणे)		
	२) किती कुटुंबात मुले स्वच्छतेचा संदेश नियमितपणे देतात.		
	(प्रत्येक विद्यार्थ्याचे किमान ५ कृदंबे)	4	
	३) स्व वडतावृत उपक्रमामुळे । यात स्वच्छतेत झालेला बदल		
	(शीचखड़े, शौचालय बांधणी)	4	
	४) स्यच्छताद्तुत विद्याध्यांकडून नियमित स्यच्छता संदेश		
	विलेखा कुटुंबात नेणे व तपासणे (उदा.दरमहा कार्ड	4	
	भरणे) व त्यात शिक्षकाचा सहभाग.		
			50
3.5	शालेय समूह सहभाग		
	१) शाळेत नियमित धमदान	8	
	२) शाळेत शिक्षकाची उपस्थिती	8	
	3) विद्यार्थ्यांसाठी विविध स्पर्धांचे आयोजन	8	
	४) विवार्थ्याचे शालेब कलापयक व त्याचे प्रभावी कार्यक्रम	. 3	
	५) साच्छता व आरोग्य शिक्षणावर पालक,शिक्षक, माता च	4	
	विद्यार्थ्यांनी बसविलेले सांस्कृतिक कार्यक्रम		
			50

	पालक शिक्षक संघ व ग्राम शिक्षण समिती कार्य		
	 पालक-शिक्षक समितीची नियमित सभा व समिती कार्यक्षम असलेस 	19	
	२) शालेय स्वच्छता, आरोग्य, पाणी योजनेतील काही पुरस्कार मिळाले असलेस व त्याची दखल घेतली गेली असलेस	49	
	३) शालेय स्वच्छता व आरोग्य शिक्षण कार्यक्रमासाठी मिठललेली प्रसिद्धी (वर्तमानपत्र,आकाशवाणी व दूरदर्शन)	4	
	४) शाउँतील शिक्षकाचा स्वच्छता व आरोग्य शिक्षण जनजागृतीत सहभाग.	iq.	20
			-
	एक्डण गण		300

टीप :- १) तपासणी समितीतील सर्व परीक्षकानी स्वतंत्र गुण देवून त्याला परीक्षकाच्या संख्येने भागून येणारे गुण चायेत.

२) एका ग्रामपंचायतीत एकापेक्षा जास्त झाला असलेस सर्व शाळाची तपासणी करुन प्रत्येक २०० पैकी गुण देणे व शाळांचा दर्जा तपासून संयुक्त गुणानुक्रमांक देणे.

परीशिष्ठ + १

핔

स्वच्छ अंगणवाडीसाठी गुण देण्याचे निकप

मुद्दा क्र.	- मुद्धा	पोट मुद्दे निहाय	गुण
7	१) अगणवाडीत स्वच्छतागृहाची सोय (लहान मुलांचे शौचालय व मुतारी व्यवस्था) २) स्वच्छतागृहाची नियमित देखमाल व स्वच्छता ३) लचवीस /शौचाहून आल्यानंतर हात धुण्याची सोय व त्याचा यापर	त त त	6.54
2	अंगणवाडीत पिण्याच्या पाण्याची सोय पाण्याची हाताळणी (टाकीस तोटी /चगराळे व्यवस्था) अंगणवाडीत आहारापूर्वी हात धुण्याची सोय व त्यासाठी पाण्याची सोय.	30	\$ 14
3	संद्रिपाणीचे व्यवस्थापन १) शोधखड्डा / पाण्याची व्यवस्थित विल्हेवाट २) चंगीचा / किचन गार्डन व त्याव्हारे मुलाचा प्रोत्साहन	30 30	30
8	घनकचरा व्यवस्थापन १) गांडूळळत निर्मिती २) कचरा टोपली व्यवस्था	ing.	. 50
4	वैयक्सिक स्वच्छता १) अंगणवाडीतील मुलांची वैयक्तिक स्वच्छता २) अंगणवाडी मुलांत टापटीपपणा. (नखे, उवा, कपडे)	30	314

अंगणवाहीतील पालकाच्या घरी शौचालयाचे प्रमाण	50	
(% च्या प्रमाणात गुण देणे)		
		90
ांगणवाडी कार्यकर्तीचा खच्छता अभियानात सहभाग		
 गृहभेटी किती व किती कुटुंबात स्वच्छता संदेश दिले (संख्या) 	4	
२) किती कुटुंबानी वर्षात शौचालय बांधले व त्याला प्रोत्साहन दिले (यादी जोडणे)	45	
३) किती कुटुंबांना शोषखड्डा /परसवाग आहे (यादी)		
		50
अंगणवाडीतील लोकसहभाग		
१) लोकवर्गणी (सेख) पालकाची भरलेली व त्यातील उपक्रम	4	
२) यस्तुरुपातील सहभाग	4	
३) अंगणवाडी इमारत व परिसर स्यच्छता मध्ये पालकाचा	4	
सहभाग		bla
		14
अंगणवाडी इमास्त दुरुस्ती / देखामाल रंगकाम केले असलेश	3	
		4
महिलामंडळ व बालकगटाचा सहभाग		
 किती महिला मंडळ अंगणवाडी कार्यक्षेत्रात आहेत व ते अंगणवाडीच्या कार्यक्रमात किती भाग घेतात. 	19	
२) किती बचत गट अंगणवाडी कार्यकर्ता मंहळीमुळे तयार झाले.	30	
3) यापैकी किती गटांना उद्योगधंद्यासाठी कर्ज मिळाले	4	
		90

3.5	अंगणवाडी कार्यकर्ता च मदतनीस यांना मिळालेले पुरस्कार व त्यापैकी अंगणवाडी व्यवस्थापनाशी संबंधीत उपक्रम	313	
53	अंगणवाडीत रावविण्यात आलेले विविध उपक्रम		. 84
	१) सकस आहार		
	२) आरोम्य तपासणी	4	
	३) संदर्भ सेवा	19	
	47 संदर्भ संदा	4	
3.3	and anything would be at the		3,4
15	31) कुपोधित मुलाची वर्गवारी (ब व क गटातील एकडी नसलेला गुण देणे)	80	
	ग) कार्यकर्ता / मदतनीस याच्या घरातील स्वच्छता	19	
18			3.4
14	यालकमृत्युचे प्रमाण (अ) जिल्हयापेका कमी असलेस	ty f	
	(ब) बालमृत्यु नसलेस	30	
24			94
	माता / गरोदर माता यांना आहार वाटप व त्याचा परिणाम	30	-/
			30
-	एक्ण ग्ण		300